

Distribució social de la terra a Porreres a finals del s. XVII.

BARTOMEU SERVERA I SITJAR

Introducció

Els trets que defineixen l'estructura socio-econòmica de Mallorca al segle XVII venen determinats per la forma d'apropiació de les terres i la distribució del seu producte. La noblesa, a partir de les derrotes de les revoltes pageses (1450 i Germanies), es feu amb bona part de les terres dels camperols, donant lloc a una pressió sobre la terra per part d'una pagesia empobrida. Aquesta pressió, segons **G. Jover** (1991), s'accentuaria després de la crisi de la primera meitat del Sis-Cents degut a l'augment de la població i a la limitació del mercat de la terra per la vinculació dels grans patrimonis agraris de la noblesa i l'organització productiva d'aquests.

Porreres, municipi situat al Pla de Mallorca i amb una extensió de 85'63 km². (12.054 quarterades), limita amb els termes de Montuïri, Sant Joan, Vilafranca de Bonany, Felanitx, Campos i Lluçmajor. Amb la conquesta catalana del 1229 i el posterior Repartiment, una de les vuit parts en que el Rei dividí l'illa tocà a Nunyo Sanç. Aquesta estava formada per una part de Ciutat i els districtes de Bunyola i Manacor, incloent-hi al darrer el que seria el terme municipal del nostre estudi. Entre aquest fet i les Ordinacions de Jaume II de Mallorca l'any 1300, quan Porreres quedà constituïda com a vila, el domini directe de la zona sofrí algunes variacions: Nunyo Sanç cedí vàries porcions de la dita (alqueria de Porrera) a diversos particulars; a la seva mort (1242) els seus béns passaren al rei Jaume I, i, posteriorment, el seu fill Jaume II comprà bona part de la terra que Don Nunyo havia cedit en domini total (**M. Barceló i Crespí**, 1984).

El nostre article es basa en tres Registres fiscals, organitzats a nivell municipal, que proporcionen informació d'un temps i lloc concrets. Per ordre cronològic, pel que fa a la seva execució, aquests Registres són: els Estims, Cadastres i Llibres dels Alous; íntimament lligats entre sí. El primer és l'avaluació del béns immobles (rurals i urbans) d'un terme

municipal amb el nom del seu posseïdor, fet pels *stimadors* de Ciutat i de la Part Forana, relacionant aquests béns de forma geogràfica. El Cadastre seria la conjunció dels béns mobles i immobles de cada un dels veïns del municipi en qüestió, a més dels censals que carreguen cada propietat. El darrer Registre, el Llibre dels Alocs, enumera el domini directe sota qui està adscrit cada bé immoble. Per a finals del S.XVII disposam dels Estims de 1685, encara que al municipi de Porreres¹ no s'acabà la redacció del Cadastre fins l'any 1695.

Hem organitzat l'anàlisi en dues parts:

1- La tipologia dels usos del sòl en funció del territori i dels cultius que s'hi contabilitzen.

2- La seva distribució per dominis (Directe i Útil), acabant amb les conclusions a les que hem arribat.

Així doncs, la nostra aportació seria la de donar un poc de llum sobre la distribució dels béns a una comunitat rural, remarcant la necessitat d'aquests tipus d'estudis per al coneixement de l'estructura socio-econòmica de Mallorca a un període determinat.²

1- Utilització del sòl

La totalitat dels béns avaluats als Estims suposen una valoració total de 456.560 lliures. Els rurals³ serien el 86'64% del total, formats per 2.162 finques rústiques. L'avaluació de cada bé agrari vendrà donada per la qualitat i extensió de la terra i el tipus de cultiu. Dins d'aquests podem diferenciar dues tipologies fonamentals:

- les parcel·les
- les possessions.

¹ ARM, D-1255: Estims de Porreres, Petra, Santa Margalida, etc. (1685-93); ARM, D-1288: Cadastre de Porreres i Algaida (1693-95); ARM, D-343: Llibre dels alocs de Porreres, Algaida i Montuïri (1695).

² Alguns autors, com M. Ferrer Flórez: *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (evolución histórica)*, han fet una anàlisi històrica de diverses zones de l'illa, basant-se en part en els Cadastres de 1576 i 1685; altres estudis s'han dut a terme analitzant sols part de la informació que ens dóna aquesta font: P. de Montaner i A. Morey: "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina" a *Estudis Baleàrics* n° 4. Més remarcable, pel seu estudi del conjunt social d'un municipi, és l'obra d'Onofre Vaquer: *Una sociedad del Antiguo Régimen Felanitx y Mallorca en el S.XVI*. Finalment, hi ha diverses històries locals on s'han transcrit (en alguns casos analitzant-lo tímidament) parts del Cadastre en qüestió: G. Munar: *Història de Porreres* T.-II, B. Font Obrador: *Història de Lluçmajor* T.-III, etc.

³ Els béns urbans, valorats en 59.627 lliures, els hem d'identificar amb els béns agrupats a la Vila, formats per 702 cases (amb tota una tipologia que va des de les majoritàries *cases i corral* fins a la categoria de *cases, celler i corral*, que solen superar les 500 lliures d'estimació, propietat dels ciutadans i de la mà major porrerenca), trasts, patis de terra, etc.

A/ Les **parcel·les** (amb una relativa petita extensió, pel nostre cas menys de 10 quarterades per unitat): són 2.087 trossos de terra amb una extensió de 2.903 quarterades; així doncs suposen el 24'1% de la superfície del municipi i el 57'17% del valor dels béns agraris (226.926 lliures). Quasi les 3/4 parts estarien localitzades rodejant la vila, i les altres formarien part d'establiments parcials de possessions a la part perifèrica del terme.⁴

Aquestes estarien conrades pel treball familiar i, en el cas d'esser posseïdes per la mà major o ciutadans, mitjançant arrendaments i/o treball assalariat.

Dels Estims en podem extreure les diferents tipologies de cultiu existents a aquestes parcel·les. Destacam la seva elevada roturació, ja que el percentatge de garriga existent representa tan sols un 0'3%, presentant-se més freqüentment combinada amb altres elements (camp, terra, vinya).

Les categories principals que podem observar són: terra, vinya i camp i vinya⁵. Aquestes tres suposen el 90'44%, el 89'08% i el 96'65% de la seva extensió, estimació i nombre de les petites tinences respectivament (vegeu quadre 1).

Dins la categoria **terra**, forma majoritària, segurament serien trossos dedicats a cereals, cultiu fonamental del Pla (**J. Joan Vidal**, 1978), a més de llegums, arbres fruiters i els demandats per activitats manufactureres, especialment lli i cànem (**I. Moll**, 1989).

L'elevat índex de **vinya**⁶ (amb una presència al 44'87% de la superfície dels trossos), possiblement té el seus origen en la intensificació del cultiu de les parcel·les. Aqueixa es derivaria del límit del mercat de la terra per les classes dirigents. Això donà lloc a la substitució del goret per les llegums, arbres fruiters, i, pel període de franquícia del delme, la vinya (**G. Jover**, 1991)⁷. La seva baixa valoració mitja per quartera podria donar-se per esser un cultiu alternatiu per a terres poc aptes per cereals o que fossin majoritàriament plantes joves, encara poc productives. El seu conreu donaria lloc a un fluid comerç de vins i aiguardents. Així,

⁴ Establiments de Son Mora Ballet, Son Gall, Son Gironès Morlà, Son Mora, Son Gornals, etc.

⁵ Les demés són bàsicament una combinació d'aquestes tres amb la garriga: camp i garriga; terra i garriga; vinya i garriga; camp, vinya i garriga; terra, vinya i garriga. Malgrat que el seu percentatge d'avaluació i extensió damunt el total de les parcel·les és molt baix (manco del 10% de la seva extensió), poden esdevenir interessants si veiem en elles un procés de roturació de la ja minvada garriga existent als trossos.

⁶ Com a comparació pot servir la Serra de Tramuntana, la qual durant el Cinc-Cents fou un important focus del cultiu de la vinya (Pollença), i al S.XVII pateix un important descens extensiu, passant de 552 partides de vinya al 1578 a les 449 de 1685 (**M. Ferrer Flórez**, 1974).

⁷ Entre 1599 i 1615 les denúncies de plantacions de vinya a Porreres foren 139, amb una extensió de 139 qdes. i mitja (ARM, RP- 2682 i 2683).

Quadre 1

	Extensió(qdes)	%	valor (lliures)	%	Nº trossos	%	Ext. -mitja(qdes)	valor mig per qda.
TERRA	1.490	51,14	125.865	55,46	1204	57,69	1,25	85
VINYA	455	15,78	31.004	13,66	435	20,84	1	68
CAMP I VINYA	715	24,54	45.303	19,96	378	18,11	2	63
TERRA I VINYA	30,5	1,05	2.115	0,93	15	0,72	2	69
CAMP I GARRIGA	74,75	2,57	1.226	0,54	16	0,77	4,75	16
TERRA I GARRIGA	17	0,59	510	0,22	4	0,19	4,25	30
VINYA I GARRIGA	17,5	0,6	475	0,21	10	0,48	1,75	27
CAMP, VINYA I GARRIGA	63	2,17	2.345	1,03	11	0,53	5,75	37
TERRA, VINYA I GARRIGA	20,5	0,71	1.060	0,47	2	0,1	10,25	52
GARRIGA	8,25	0,28	65	0,03	5	0,24	1,75	8

entre 1695 i 1696 el vi venut a Porreres arribà a les 1.300 somades i mitja amb un valor de 2.211 lliures, essent els principals compradors Joan Moll, mercader de vi, i els botiguers i taverners de la Vila (**G. Munar**, 1979).

Per acabar, cal destacar els 19 horts, 15 molins de vent i 1 d'aigua que ens refereixen els Estims. Els primers, repartits per tot el terme i amb un cultiu d'hortalisses, solen estar dotats de tota una infraestructura de recerca i canalització d'aigua: *Hort reguiu de mitge quarterada amb casas, sènia i safareig, d'Antoni Sastre d'Antoni, per 840 lliures.*

B/ Les **possessions** (36 possessions i 39 rafals) cobririen el 75% de l'extensió del municipi i el seu valor arribaria a les 170.000 lliures (42'83% del béns rurals). Estarien formades per unes construccions amb finalitat d'habitatge i d'ús agrari (llocs de recollida del bestiar i magatzem per a les collites), rodejat generalment d'una gran extensió de terra de la seva propietat. La diferència entre el rafal i la possessió està, quasi sempre, relacionada amb la menor extensió del primer front la segona, amb una conseqüent menor avaluació.

Ja que la seva explotació es feia majoritàriament mitjançant contractes d'arrendament (a més de mà d'obra jornalera) podem acudir a aquesta mena de contractes per tal d'esbrinar el tipus d'activitat agrària que es feia en elles, observant que es basa en la ramaderia i els cereals⁸: *Item més vos dóna los grans de baix scrit per llevors de dita possessió (...) vint quarteras de blat de gra nou, item quinza quarteras sivada, item deu quarteras de ordi porgat, item sinch quarteras xexa (...).*⁹ *Item sal's dóna dosentas sinquanta bèstias de llana.*¹⁰

Si comparem aquestes possessions amb les dels Estims de 1578, una primera conclusió es pot treure: algunes de les relacionades en aquesta darrera font desapareixen o minva espectacularment el seu valor. Això es donaria per dues causes fonamentals:

- Pels establiments totals (Son Mora de Joan Xamena del Cantó, Sa Mesquida) o parcials (Son Gall), duits a terme durant aquests cent anys.

- Divisió de les possessions entre els membres d'algunes famílies pageses (Son Valls¹¹, Es Rafal, Ses Talaies).

⁸ En menor mida també hi ha zones amb vinyes: 20'5 qdes. de camp i vinya a Son Mora Negre, So n'Oms *ab les vinyes contígües* (ARM, D-1255); "... *si al temps de hivernada ma aparaxarà bé, dexarem entrar la novalada a la vinya per desmammar*" (Arrendament de Sa Bastida, 30 de març de 1658: ARM, C-2942, f.18).

⁹ ARM, C-2942, f. 17.

¹⁰ Arrendament de les pastures i ramats de So n'Oms, 8 de setembre de 1658 (ARM, C-2942, f. 145).

¹¹ Son Valls (Binifet), que als Estims de 1578 surt avaluat en 5.500 ll., fou dividit a la mort de Miquel Valls (1581) entre els seus dos fills: Damià (Son Valls de la Casa Gran o Vella) i Baltasar (Son Valls de la Casa Nova) (ARM, AH-4011: f. 82).

2- Distribució de la terra per dominis

Mallorca, a finals del S.XVII, estava sota l'organització socio-econòmica del feudalisme, un feudalisme entès com una *combinació d'un cert tipus de repartició de drets sobre la terra entre el senyor i el pagès de tinença, amb un poder de coerció del primer sobre el segon i obtinguent aquell una sostracció* (G. Bois, 1986, pàg. 14). El sistema imposat a l'illa després del 1229 seria el feudalisme català, basant les relacions entre una aristocràcia i alta clerecia que, en concert amb la Corona, es reservaren el domini directe d'una bona part de la terra, i una pagesia que estava obligada a pagar censos (delme, tasca), lluïsmes, fadiga i altres drets, en la figura de l'**emfiteusi**¹². Així, establim el nostre anàlisi en els dos nivells que comporta aquesta organització: el domini directe i l'útil.

A- Domini directe

La visió del municipi objecte de l'article amb les zones baix diferents dominis directes i la seva valoració, ens dona una primera conclusió: la importància del Reialenc a Porreres (vegeu quadre 2 i gràfica 1). Si distribuïm socialment els beneficiaris d'aquest dominis podem veure que, a més del Rei, tots són elements pertanyents als estrats més alts de la societat: l'Església Diocesana i la noblesa.

Però, a nivell de la tipologia dels drets sobre la terra, podríem establir una primera diferenciació, que seria el Reialenc i les Cavalleries. Al Reialenc hi inclouríem les terres en alou del Rei i els demés dominis aloers (al nostre cas el Bisbe i diferents elements de la noblesa). Les cavalleries serien els senyorijs mallorquins. Aquesta seria una de les tres designacions del terme "cavalleria": *territori posat en feu, subjecte a Domini Directe i a drets dominicals*¹³, *jurisdicció civil, a vegades amb l'obligació de prestar cavall(s) armat(s) i d'altres sense obligacions* (P. de Montaner, 1986, pàg. 45). Així, a les diferències pràctiques entre la cavalleria i la zona de reialenc s'hauria de destacar la tenència de jurisdicció civil (amb la criminal al cas de les cavalleries majors o Baronies) i la part del delme que cobraven.¹⁴

¹² "... en el ámbito de la antigua Corona de Aragón, el territorio quedó organizado tras la Reconquista de acuerdo con los esquemas tradicionales de Cataluña. La figura de la enfiteusis sería común a buena parte de estos territorios..." (Romero González, J., 1989, pàg. 349).

¹³ *El senyor d'una cavalleria cobrava censos, una part del delme, lluïsmes, fadiga, tasca i altres drets* (J. Portella, 1982, pàg. 228).

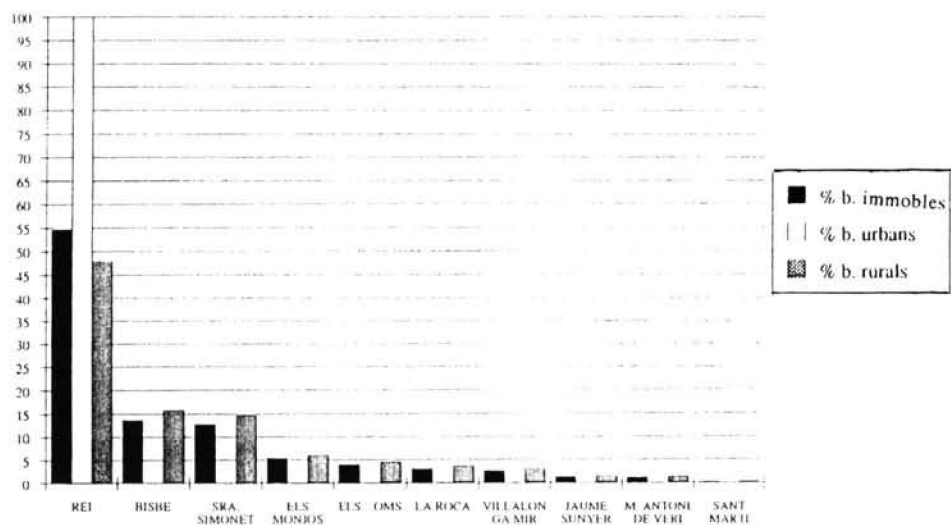
¹⁴ El delme a les zones de reialenc se repartien entre un 25% para la parroquia y un 37'5% para el Rey, y otro 37'5% para la Catedral, que después lo subdividía entre el Obispo y el Capitulo Catedralicio mientras que a les cavalleries permanecia invariable el porcentaje parroquial, pero disminuían los del Rey y los del Obispo y Capitulo, al tener derecho de apropiarse del 50% del diezmo el titular de la caballería, repartiéndose los representantes del monarca y de la Seo a partes iguales, el 25% restante (J. Joan Vidal, 1989, pàg. 167).

Quadre 2

	% b.immobles	% b.urbans	% b. rurals	% parcel.les	% vinya	% terra	% camp i vinya	% possessions
REI	54,7	100	47,91	47,53	62,27	40,35	61,97	48,41
BISBE	13,7		15,8	23,42	15,37	29,32	18,47	5,62
SRA. SIMONET	12,8		14,68	24,63	17,02	27,22	22,02	1,39
ES MONJOS	5,46		6,01	4,2	5,34	2,71	8,65	8,42
ELS OMS	4,07		4,48					10,47
SAROCA	3,18		3,66					8,54
VILLALONGA MIR	2,63		3,02					7,06
JAUME SUNYER	1,31		1,51					3,53
ANTONI DE VERI	1,19		1,31	0,12		0,39		2,76
SANT MARTI	0,28		0,33					0,76

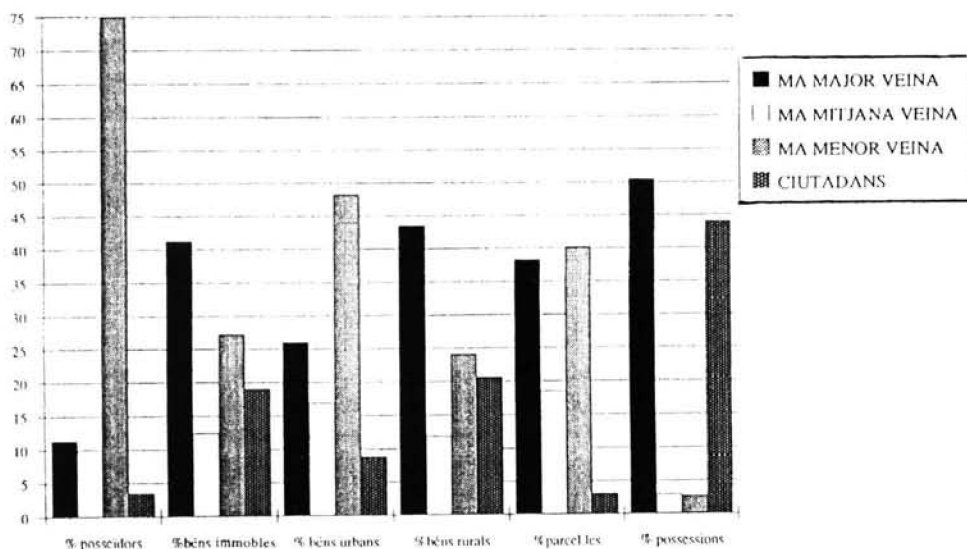
GRAFICA 1

Percentatge dels béns al municipi

GRAFICA 2

percentatges dels béns possosits

Seguidament veurem la situació i composició d'aquests dominis a Porreres, distribuïnt-los de la següent manera (quadre 2):

a- El Rei.

b- L' Església Diocessana (Seu de Mallorca).

c- L'aristocràcia:

* Dominis alodials: senyora Simonet i Antoni de Verí i Olesa.

* Cavalleries:

- amb jurisdicció civil: Es Monjos, Els Oms i Sa Roca.

- baronies: Sant Martí d'Alanzell.

* Alous francs o propis: Jaume Sunyer i Francesc de Villalonga Mir.

a- La zona en domini directe del **Rei** (*Senyor Rei*), amb més de la meitat de la valoració dels béns immobles, es localitza quasi totalment a una part contínua al centre i l'est del municipi. La seva importància s'explica per la successió als béns de Nunyo Sanç pel seu nebot Jaume I, i per la compra de dominis senyorials duita a terme pels monarques, majoritàriament al S.XIV (**M. Barceló i Crespí**, 1984)¹⁵. El Rei detentava la jurisdicció civil i criminal del municipi, excepte a les cavalleries menors, on sols posseïa la criminal, i a la Baronia de Sant Martí on no en tenia de cap tipus.

Quant a la distinció d'aquests béns, s'han de tenir en compte dos fets:

1- La Vila totalment en alou Reial, és a dir el 100% dels béns urbans.

2- Quasi la meitat dels béns rurals (47'9%) estan sota aquest domini; tant a les parcel·les com a les possessions. Són 959 trossos, que suposen un 70'7% del valor de l'alou reial, destacant el percentatge a les categories amb vinya (més del 60% a cada una d'elles), i 18 possessions i 28 rafals, els quals són tinguts majoritàriament en domini útil pels porrerencs.¹⁶

b- El Bisbe i Capítol Catedralici de Mallorca (*Porció Temporal*), a més de rebre un percentatge important del delme de totes les terres de Porreres, posseïen una part del terme en domini directe, situada al centre-oest i al nord (13'7% dels immobles). Es caracteritza pel predomini de la parcel·lació (89% del valor del domini) amb l'establiment total de vàries possessions, com S'Olivar i Sa Mesquida (part d'aquesta darrera donaria lloc a la Comuna de la Vila¹⁷).

¹⁵ Nunyo Sanç l'any 1230 cedi a Guillem de Porrera el que llavors seria l'alqueria i terme de Porreres. L'any 1308, Jaume i Francesc de Caldes, que heretaren la citada alqueria i terme, varen vendre la meitat dels seus béns als procuradors de Jaume II de Mallorca.

¹⁶ Sols tres possessions, part des Pagos de Francesc de Villalonga-Mir (12.000 ll.), So n'Oms de Berenguer Doms (9.000 ll.) i Sa Torre de la Sra. Clara Contestí (8.000 ll.), pertanyen a ciutadans, mentres que a les parcel·les la seva presència és infima.

¹⁷ *Comuna de la Vila que fou pertinences de La Mesquida* (ARM, D-1255, f. 1835).

c- L'Aristocràcia:

1- Es poden observar dos **dominis alodials**: els de la senyora Simonet i els d'Antoni de Verí.

La **Senyora Simonet** manté sota el seu domini una zona relativament petita del municipi anomenada *Otzor*, situada just al nord de la Vila fins a Sa Serra, Son Font i Son Mora Negrí¹⁸. Amb un 12'8% del total, cal destacar l'alta valoració proporcional d'aquesta zona, que ve donada per la total preeminència parcel·lària (més del 95% del total) a una zona fèrtil (Ses Planes). Les possessions es situen a la part amb un relleu més accentuat: una possessió (Son Font) i tres petits rafals (Son Serra i Son Mora Negrí), tots en domini útil d'emfitèutes porrerencs. Rebia *fadigues, llüïsmes, foriscapis y demás drets tocants al directe domini*.¹⁹

La part d'**Antoni de Verí i Olesa**, a una zona de terres molt primes al sud i formada per tres rafals (Son Cota, Son Drago i Son Dragnet) i 6 parcel·les de terra (9 qdes.), suposa tan sols un 1'19% del valor municipal. El detentor d'aquest domini rebia *los drets de llüïsmes i fadigues*²⁰, a més comparteix amb Nicolau Rossinyol Sagranada (per indivís) el domini útil de Son Cota.

2- Les **cavalleries** situades (totalment o en part) al terme de Porreres són quatre: Es Monjos, Els Oms, Sa Roca i Sant Martí d'Alanzell. Les tres primeres serien cavalleries menors (jurisdicció civil), amb un administrador a la seva cura, destacant que tant a la des Monjos com a la dels Oms ens surt valorada als Estims la quantitat de *que gaudien en raó dels drets dominicals exercits a les cavalleries,...*(ja que) *al 1685 es tragué pel coeficient del 5% sobre la producció calculada en una mitjana de 20 anys* (**P. de Montaner**, 1986). Mentre que l'altra, Sant Martí, seria una baronia, amb jurisdicció civil i criminal.

La d'**Es Monjos**, amb immobles estimats en 23.865 lliures (5'46% del total) i en 2.000 lliures del que gaudia en drets senyorials formats per *todos los cenços y todas las pertinencias en qualquier manera a dicha Cavalleria pertenecientes*²¹. Era posseïda, per indivís, per Donya Elionor Quint (vídua d'Antoni Nunis de Sant Joan) i Mossèn Gabriel Fuster, donzell, prestant dos cavalls armats per a la defensa del Regne. La seva extensió era aproximadament de 900 quarterades²², exteses al sud del

¹⁸ Aquests alous foren comprats per Pere Joan Simonet, donzell, a Francina de Vilallonga, vídua de Jaume Joan de Vilallonga, el 22 de juny de 1599 (ARM, ERC-1.151, f.20).

¹⁹ Capbreuació de Joan Dameto el 29 de juliol de 1678 (Ibidem 18).

²⁰ ARM, ERC-1151, f. 16.

²¹ Capbreuació del 14 de febrer de l'any 1660 feta per D. Antoni Nunis de Sant Joan (ARM, ERC-1149, f. 217v.).

²² L'any 1830, *D. Jaime Sitjar y Gelabert (...) posche por indiviso con el Excelentísimo Señor Marqués de Bellpuig una cavallería llamada Los Monjos sita en Porreras, de extensión 900 quarteradas , ...* (ARM, ERC-1125, f. 185).

terme amb parts de terra molt prima (Es Monjos) i d'altra més fèrtil (Son Porquer). La seva configuració al 1685 era de tres possessions i dos rafals (14.320 ll.) i 109 trossos de quasi 234 qdes.; és a dir, el 26% de la superfície de la cavalleria es composava de parcel·les, destacant les que contenen vinya.

La dels **Oms**, posseïda per Berenguer Doms Sant Joan i Miralles, cavaller de l'hàbit d'Alcàntara, és un cas de cavalleria amb demarcació dispersa (Porreres, Ciutat, Campos, Artà), de la qual el senyor té dret a rebre *lluïsmes, agrers, fadigues, censals, delmes y altres drets*²³. A Porreres s'extenia sobre dues grans possessions (So n'Artigues i Son Romaguera), valorades en 16.800 lliures i posseïdes en domini útil per ciutadans. A més, dit Berenguer tenia sobre aquestes dues possessions *un altre alou y dret de rebre delmes*²⁴. Els drets dominicals sobre la part porrerenca de la cavalleria estaven estimats en 1.000 lliures.

Sa Roca, tinguda per Ramon de Puigdorfila, donzell, formava part d'un feu honorífic otorgat pel Rei, sens obligació *de servey algun*²⁵. Són vuit possessions i rafals²⁶ situats a unes terres molt primes al sud-oest del terme, cinc en domini útil dels porrerencs (destacant Son Lluís Gros de Miquel Roig de Lluís), i les altres dues per ciutadans. Els drets senyorials pertanyents a dita cavalleria són *lluïsmes, fadigues, forescapis, obvencions, censos allodials* (en gallines) *y demás emoluments*²⁷.

Les parts de les possessions de Son Joi i Binibaba (actual Son Bou) dins Porreres i valorades en 1.300 lliures, s'integren a la **Baronia de Sant Martí d'Alanzell**. Destaca la coincidència del domini directe i l'útil en la mateixa persona: Francesc Sureda Sant Martí.

3- Per últim cal remarcar l'existència de dues possessions en *alou franc*, és a dir, sens tenir obligació de pagar alou, però continuant amb les altres obligacions. Les dues, part **Des Pagos** (que, amb 12.000 lliures, és la possessió més ben estimada del terme) i **Sa Bastida** (6.000 lliures), foren tingudes per la mà major de la vila²⁸ fins al S.XVII, quan membres del braç noble les adquiriren (Vilallonga-Mir als Pagos, i els Sunyers, ciutadans militars, a Sa Bastida²⁹)

²³ Capbreuació de Berenguer Doms Sant Joan el 5 d'agost de 1710 (ARM, ERC-1151, f. 540).

²⁴ Ibidem 23.

²⁵ Capbreuació de Ramon de Puigdorfila feta el 5 de novembre de 1695 (ARM, ERC-1151, f. 314). El feu honorífic es composava de 3 cavalleries i mitja: dues i mitja a Manacor (La Raella, Santa Cirga i el Pudra d'Avall) i una a Porreres (Sa Roca).

²⁶ Son Lluís Gros, dos rafals anomenats Son Lluissó, Baulenes, Son Verdera, Son Vallets, Es Tast i Es Moreis.

²⁷ Ibidem 25.

²⁸ Els Nicolaus als Pagos i els Mesquides a Sa Bastida.

²⁹ Joan Baptista Sunyer, ciutadà militar, va comprar dita possessió al Rvd. Dr. Gabriel Coll, prevere i canonge de la Seu, el 3 de novembre de 1651 (ARM, ERC-1151, f. 130). Príam de Villalonga, el 31 d'agost de l'any 1671, adquirí Es Pagos mitjançant pública subhasta a la Cúria Reial, donat l'endeutament censalístic que gravava sobre ella.

B- Domini Útil

Després de l'estudi dels titulars del domini directe i la quantificació i drets de les zones sota el seu poder, destriarem l'altre estrat de les relacions en tota societat feudal: els titulars del domini útil, encara que *la propietat dels senyors és indestriable de la possessió dels pagesos* (**J. Portella**, 1982), dividint la seva anàlisi en dues coordenades:

- la seva residència
- la seva riquesa.

Amb l'ajut del registre dels Estims³⁰ podem saber el lloc de residència de cada posseïdor, indicant així l'índex d'absentisme, qui són els absentistes i què posseeixen.

El total de posseïdors amb béns immobles a Porreres l'any 1695 són 706, els quals podem dividir en tres grups:³¹

- Veïns: residents a Porreres (681 posseïdors).
- Externs: residents a un altre municipi de la part forana (1 posseïdor.).
- Ciutadans (24 posseïdors).

1- Els Ciutadans: els 24 ciutadans tenen béns a Porreres valorats en un total de 89.980 lliures; així doncs, el 3'4% dels posseïdors tenen en domini útil el 20'62% dels béns immobles (vegeu gràfica 2). La base del seu poder econòmic és la tinença de 15 grans possessions amb una estimació que suposa el 44% de totes les del municipi.

Es poden establir quatre grups, socialment parlant, dintre d'aquesta categoria de posseïdors:

- a- Nobles.
- b- Membres de la mà major porrerenca establerta a Ciutat.
- c- Comunitats religioses (Convent de Sant Francesc de Ciutat, que posseeix una posada a la vila).
- d- Altres (paraires, metges, missers).

S'hi comptabilitzen 13 posseïdors pertanyents al **braç noble** amb un 14'6% dels béns immobles i 11 possessions, cinc de les quals avaluades en més de 5.000 lliures (8 en tot el municipi). Cal remarcar l'existència de varis individus que, essent els titulars de cavalleries del municipi (Berenguer Doms, Francesc Sureda Sant Martí) o de zones alodials (Antoni de Verí), tenen el domini útil de diverses possessions, podent coincidir o no amb el directe³².

³⁰ A l'esquerra de cada posseïdor hi ha una lletra i numeral que designen el cadastre i foli on es troba aquest; sabent que les lletres **A**, **B** i **C**, corresponen al Cadastre de Ciutat, **R** al de Porreres i les restants als altres municipis.

³¹ Com a comparació, exposam el nombre de posseïdors a diversos municipis de la Serra de Tramuntana extrets del mateix Cadastre: Pollença amb 1.085 posseïdors, Sóller amb 854, Esporles amb 307 i Valldemossa amb 2020. (**M. Ferrer Flórez**, 1974)

³² Destacar la coincidència de dominis al titular de la baronia de Sant Martí d'Alanzell,

Amb el posseïdor dels Monjos, Jaume Sitjar, apotecari, tenim un exemple de la residència a Ciutat d'un individu procedent de la mà major porrerenca. Aquest, fill de l'honor Jaume Sitjar de Son Roig i de Miquela Cases, heretà de la seva mare aquella possessió i li agregà la de Son Gran, valorades ambdues en 4.500 lliures³³. Cal dir que el seu germà Miquel rebé la possessió de son pare (Son Roig).

2- Respecte als *externs*, posseïdors d'altres municipis, podem dir que la seva representació és quasi nul·la, ja que solament hi apareix un posseïdor, Andreu Amer de Campos, amb dues quarterades de terra estimades en 200 lliures.

3- Ja s'ha dit que el nombre de posseïdors residents al municipi, és a dir *veïns*, és de 681, encara que ens resta saber quants n'hi ha que no tenen cap tipus de bé i que, lògicament, no estan quantificats a aquests registres fiscals.

Aquests 681 posseïdors representen el 96'5% del nombre total de posseïdors del terme i tenen el domini útil del 79'33% dels seus béns immobles. Els seus habitatges es distribueixen de forma concentrada a la vila, amb 698 cases de les 778 existents (89'7%). Això no és més que un reflexe de la forta urbanització de les comunitats del camp mallorquí, especialment a la zona Sud i Llevant de l'illa: Felanitx, Porreres, Lluçmajor, Campos, Manacor, etc. (**J. Suau i A. Segura**, 1984).³⁴

Com ja ho feia l'Arxiduc Lluís Salvador l'any 1876 a la seva obra *Die Balearen*, anomenarem a aquest grup amb el terme genèric de **pagesos**, designant a tot aquell que no habita a Ciutat.³⁵ Així mateix, cal dir que la pagesia no és una classe homogènea, integrant-la *diferents grups pagesos lligats entre ells per relacions d'explotació, malgrat trobar-se sotmesos a la classe dominant* (**I. Moll i J. Suau**, 1979), aquest fet ens determina a enfocar el nostre anàlisi a partir d'aquesta diferenciació interna. La capacitat econòmica de la pagesia (establerta per les valoracions cadastrals) la feia dividir en tres grups: mà major, mitjana i menor (Gràfica 2).

Francesc Sureda Sant Martí, a totes les possessions d'aquesta baronia, provocant la inexistència de posseïdors amb patrimoni valorat en més de mil lliures dintre seu.

³³ El seu fill, Andreu, paborde de la Seu, adquiriria l'any 1720 la meitat de la cavalleria dels Monjos a Salvador d'Olesa, procurador de Gabriel Fuster i de Sant Joan, conservant-la aquesta família fins l'abolició de les cavalleries (ARM., ERC-1125). Cal dir també que membres de la mà major i comerciants podien posseir cavalleries menors (**P. de Montaner, i A. Morey**, 1989, pàg. 55).

³⁴ La població de Porreres els anys 1667 i 1746 seria, segons aquests autors, de 2.849 i 3.266 habitants respectivament. Per a l'època estudiada, finals del SXVII, la dificultat de fer un càlcul de la població del municipi ve donada per la falta d'informació o, en alguns casos, per la poca credibilitat de la mateixa (multiplicant per cinc el nombre de cases existents, a **Gaspar Munar** li resta una població de 3.670 habitants.

³⁵ Altres autors també accepten dit terme per a dates anteriors a aquesta: **P. de Montaner i A. Morey** (1989), **I. Moll** (1989), etc.

Als estrats més baixos, on es defineix la *mà menor*³⁶, podem trobar 330 posseïdors (48'5% dels porrerencs)³⁷ que, amb una riquesa xifrada entre 0 i 199 lliures i tots ells amb manco de 1 quarterada i mitja de terra cada un (6'9% dels béns immobles), no podien assolir la seva subsistència sense acudir al mercat de treball, és a dir, havien de:

- llogar-se com a missatges o jornalers.
- arrendar terres o sub-arrendar petites parcel·les de terra de pitjor qualitat (roters) (**Daviu Pons, I. Moll i J. Suau**, 1978).

Altres dues tàctiques d'aquests pagesos serien, com remarca **G. Jover**, les de dedicar part de les seves petites tinences a la vinya i l'inserció a temps parcial a activitats no agràries (sobre tot tèxtils). Respecte a la primera, s'ha de destacar que més de la meitat de les parcel·les amb categories on està inclosa la vinya són posseïdes per la *mà menor* (50'5% vinya, 53'4% camp i vinya, i sols el 32'9% de les de terra). En segon lloc, al Cadastre ens trobam a 33 posseïdors porrerencs amb un ofici relacionat amb el sector tèxtil: 18 paraires i 15 teixidors (9 de lli, 4 de llana i 2 sens definir la materia prima que utilitzaven), dels quals 13 paraires i tots els teixidors tendrien béns agraris avaluats en manco de 500 lliures.

Els 72 representants de la *mà mitjana*, un 10'2% dels veïns i 11'81% dels béns rurals, tenen un índex quasi nul de possessions (9 petits rafals estimats en 4.864 lliures), basant-se en les parcel·les (18'52%), amb un índex més elevat, com és el cas anterior, a les categories amb vinya (18'36% de vinya i 19'94% de camp i vinya).

El grup de major potencial econòmic era la *mà major*, definida aquesta com a pagesos que gaudien de un *patrimoni agrario valorado por encima de las 1.000 libras* de valoració cadastral (**P. de Montaner i A. Morey**, 1989, pàg. 72). A Porreres estaria integrada per 80 posseïdors (11'33%), amb béns agraris valorats en un 43'5% del total, definits aquests com més de la meitat del de les possessions i un menor, encara que significatiu, percentatge de parcel·les (38'25%)³⁸.

Durant els darrers cent anys aquest grup havia sofert una disminució del seu poder econòmic al municipi per l'acció de l'aristocràcia i dels ciutadans en general. Així, observam casos de pagesos integrants de la *mà major* que, amb una situació greu d'endeutament, veien com les seves terres eren posades en venda per la Cúria del Batle de Ciutat a

³⁶ Amb béns agraris valorats en menys de 500 lliures: 74'9% dels posseïdors amb el 27'2% dels valors dels béns immobles.

³⁷ D'ells n'hi ha 93 que no posseeixen terra, sino tan sols l'habitatge.

³⁸ Com s'ha comprovat, la *mà menor* i *mitjana* tenien en domini útil més del 70% de les parcel·les amb cultiu de vinya; mentres que la *mà major* era posseïdora del major percentatge de les de terra (més valorades): 46'15%. Una cosa semblant la podem veure en les dels ciutadans, ja que quasi totes són d'aquesta categoria (4'18%).

instàncies dels creditors, encara que moltes d'elles serien adquirides per pagesos o individus benestants del mateix municipi³⁹. Si escollim les dades de **P. de Montaner i A. Morey** (1989) extretes de la comparació dels cadastres de 1576 i de 1685 veim que a Porreres la mà major passà de detentar el 78'21% dels béns superiors a 1.000 lliures a la primera dada, a 41'8% cent anys després, és a dir sofreix un descens d'un 36'47% (el major de l'illa després de Sineu). No estam d'acord amb aquest càlcul, ja que amb les nostres dades del Cadastre de finals del S.XVII, observam que la mà major controla el 69'4% dels béns immobles en mans de posseïdors amb valoracions cadastrals superiors a 1.000 lliures, resultant el seu descens d'un 11'26%.

Els principals posseïdors veïns, amb patrimoni valorat en més de 10.000 lliures, eren⁴⁰:

- **Miquel Llopart i Mesquida**: que tenia la possessió de Son Servera, adquirida pel seu oncle el Rvd. Gaspar Llopart (6.000 lliures), més de 22 qdes. de terra i vinya i un hort de 7 qdes. (2.848 lliures) i diverses cases a la Vila, destacant unes amb celler al carrer Major (1.360 lliures), a més d'altres béns a Felanitx i Ciutat.

- El Capità de Guerra de la Vila, **Bernat Nebot del Puig i Llopart**, posseïa Son Nebot (9.000 lliures), 4 qdes. de camp i hort reguiu (1.000 lliures) i unes cases amb celler i corral (400 lliures). Cal dir que, després de la seva mort sense descendència l'any 1711, aquests béns passarien a mans del seu germà Joan, el qual ja posseïa Son Redó.

Per altre part, l'existència de 7 clergues i 2 paraires de Porreres, inclosos al grup de posseïdors de més de 1.000 lliures de patrimoni agrari, s'explicaria per la seva pertinença a famílies de la mà major, ja que a cada una d'elles hi havia un o més dels seus membres al clergat secular o regular (masculí quasi en la seva totalitat)⁴¹. El mateix passa amb els dos paraires, els quals, com a paraires, arribaren a manipular tot el

³⁹ L'honor Joan Xamena comprà el 29 de gener de 1586 Son Mora a la Cúria del batle de Ciutat, *ad instantiam creditorem* dels hereus de Vicens Mora (ARM, AH-4011, f. 112). Adquisició, en la mateixa forma, de Son Servera pel Rvd. Gaspar Llopart, rector de Porreres, el 5 de febrer de 1653 (Ibidem anterior, f. 174).

⁴⁰ Els ciutadans que superaven aquesta quantitat al terme de Porreres eren: **Francesc Mora** amb 12.410 lliures (Son Porquer, Son Romaguera i unes cases, celler i corral), **Francesc de Villalonga Mir** amb 12.000 lliures (Es Pagos) i **Berenguer Doms**, senyor de la cavalleria dels Oms, amb 11.400 lliures (So n'Oms, diverses parcel·les i unes cases i celler).

⁴¹ A caire d'exemples destacarem a: el Rvd. Sebastià Rosselló, sub-diacon de Porreres, fill de l'honor Antoni Rosselló, posseïdor de dos terços dels Riquers (2.066 lliures); el Rvd. Ramon Mora, beneficiat de la Vila, fill de l'honor Antoni Mora Garamet, que té en domini útil 53 qdes. de terra (3.728 lliures); i el Rvd. Dr. Pere Sitjar, doctor teòleg i acullit de Porreres, germà de l'honor Gaspar Sitjar, que posseeix diverses parcel·les avaluades en 3.740 lliures.

montatge de la indústria tèxtil, fent perillant la supervivència dels teixidors i tintorers⁴².

La Universitat de la Vila i l'Església Parroquial eren les institucions bàsiques de la comunitat. La primera posseïa uns béns valorats en 1.920 lliures, que consistien en la Comuna i l'Escrivania Reial. Respecte a la segona, hi ha una ocultació als registres emprats dels seus béns immobles (casa de la Rectoria), tan sols sen's defineix el seu poder com a gran censalista del municipi.⁴³

Per acabar, tan sols voldríem introduir el tema dels **censals i censos**, informació que també ens dóna el Cadastre a la seva part pasiva, ja que per ells mateixos ja constituïrien un altre article. Els tipus existents són: el *cens emfitèutic*⁴⁴, el *censal reservatiu* (que carrega la terra i no perteneix al senyor del D. Directe, derivant de segons establiments o préstecs) i el *censal consignatiu* (procedeix de l'entrega d'un capital en efectiu a canvi d'una prestació anual, amb la garantia hipotecària d'uns béns) (**O. Vaquer**, 1987). Als dos últims el cànon anual dura mentre no es redimes-qui o torni el seu valor (quitació).

El total de pensions de censals (consignatius i reservatius) que haurien de pagar els porrerencs l'any d'elaboració del registre, puja a 3.395 lliures 4 sous i 2 diners, 98 quarteres 5 barcelles i mig almud de forment, 22 quarteres i 4 barcelles d'ordi, i 2 quartans d'oli.⁴⁵

La majoria dels censalistes serien els propis porrerencs, amb un 69'2% dels censals pagats pels veïns. El principal receptor, com ja s'ha dit, seria la Parròquia (35'5% del total), seguint-la la Universitat, les Almoïnes de la Vila, i membres de la mà major. Els ciutadans rebien un 24'13% dels censals, destacant el major percentatge de censals cobrats en espècie respecte als altres grups⁴⁶, els quals, a diferència dels monetaris, augmentaven la seva càrrega damunt els que havien de pagar-los segons la fluctuació del preu dels grans.

⁴² DEYA, M. (2 de maig de 1991): a la taula redona "La indústria abans de la indústria, elements d'una societat pre-turística", al cicle *De Societat Pre-industrial a Societat Turística*.

⁴³ Fins i tot la Universitat de Porreres es trobava endeutada majoritàriament a la Parròquia, ja que quasi el 64% dels censals que havia de pagar anualment estaven destinats a aquesta institució religiosa.

⁴⁴ Donat per un contracte emfitèutic, quan el titular del domini directe cedeix el domini útil a canvi d'un cens anual. Al cadastre podem veure censos alodials en doblers, forment i gallines.

⁴⁵ Amb la qualitat de quitació que ens surt devora el censal a pagar, podem saber com es valorava la unitat de censals en espècie (averiguat per Antoni Mas i Forners), observant que coincideix amb el preu dels productes a l'any de la introducció dels censals al Cadastre (1695): 1 lliura i 12 sous per quartera de blat.

⁴⁶ Destaquen les comunitats religioses (masculines i femenines), institucions religioses seculars (la Seu i les parròquies), l'Hospital General i la noblesa.

3- Conclusió

Com s'ha pogut observar, estam davant una comunitat rural, Porreres, amb la terra distribuïda en un 25% de la seva superfície en parcel·les molt petites, a la meitat de les quals es cultiva la vinya, i un 75% de possessions i rafals, dedicats als cereals i a la ramaderia. Aquesta terra estaria, majoritàriament, en domini directe de la Corona (48%), encara que menys que el que podríem suposar a les zones de Reialenc, ja que podem resaltar les parts de l'Església Episcopal (16%) i, sobretot, de la noblesa (36%), distribuïnt-se aquesta en dominis alodials i cavalleries menors. Cal remarcar això, ja que implicaria la sortida de la comunitat de bona part de la seva producció i capital en forma de tota la sèrie de drets derivats de la tinença d'aquest domini (delme, alou, agrers, etc).

A l'hora, la mà major porrerenca posseïa gran part de les terres en domini útil (46%), definides per parcel·les i possessions, seguida pels ciutadans (21%), els quals basaven les seves tinençes en grans possessions situades quasi totes a les zones de terra més prima del municipi. Els estrats més baixos, mà menor, suposaven quasi les tres quartes parts del nombre de posseïdors, detentant però sols petits trossos en gran part dedicats a vinya, la qual cosa no els hi bastava per a sobreviure, contractant-se com a jornalers o arrendant terres (rotes) als senyors de les possessions.

BIBLIOGRAFIA

- BARCELO CRESPI, M. (1984): *Anàlisi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Agrupació Cultural de Porreres.
- BOIS, G. (1986): *La crisi del feudalisme a Europa a la fi de l'Edat Mitjana*. Societat catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Històrics catalans. Barcelona.
- DAVIU PONS, G., MOLL, I. i SUAÚ, J. (1978): "Estructura agrària mallorquina del siglo XVIII: intento de aproximación" a V.V.A.A.: *La economía agraria en la Historia de España: propiedad, explotación, comercialización, rentas*. Ed. Alfaguara S.A., Fundación Joan March. Pàg. 219-226.
- FELIU, J. (1976): *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreras (noticias ampliativas sobre la historia de Porreras)*. Ed. Ramon Llull, Felanitx.
- FERRER FLOREZ, M. (1974): *Población y propiedad en la Cordillera septentrional de Mallorca (evolución histórica)* Diputación Provincial. Palma de Mallorca.
- HABSBURG-LORENA, L.S. (1959): *Mallorca Agrícola*. Palma.
- JOVER AVELLA, G. (1991): "Las economías campesinas y los mercados extrarregionales. El ejemplo de la viticultura en las comunidades rurales del centro y este de Mallorca, 1667-1834/35"

- JUAN VIDAL, J. (1978): "Técnicas, rendimientos y productividad agrícola en la Mallorca moderna" a V.V.A.A.: *La economía agraria en la Historia de España: propiedad, explotación, comercialización, rentas*. Ed. Alfaguara S.A. Fundación Joan March. Madrid. Pàg. 47-56.
- (1987): "La distribución de los cultivos en la Mallorca del S.XVI" a *B.S.A.L* nº 45. Pàg. 165-175.
- LA LAGUNA, E. (1968): *La enfiteusis en el derecho civil de Baleares*. Pamplona.
- MOLL, I. (1989): "Informe sobre agricultura (Mallorca, 1784)" a V.V.A.A.: *Estructuras agrarias y reformismo en la España del siglo XVIII*. Madrid. Pàg. 213-233.
- MOLL, I. i SUAU, J. (1979): "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)" a *Estudis d'Història Agrària*, nº 2.
- (1986): "Canvis i permanència de les institucions senyoriales a Mallorca durant el segle XIX" a V.V.A.A. : *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Ed. Crítica. Barcelona. Pàg. 66-106.
- DE MONTANER, P. (1986): "Les cavalleries mallorquines (segles XIII-XVIII)" a V.V.A.A.: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Ed. Crítica. Barcelona. Pàg. 42-65.
- (1989): "Las franquicias de una baronía mallorquina: Sant Martí d'Alanzell" a *B.S.A.L*. nº 45. Pàg. 165-175.
- DE MONTANER, P. i MOREY, A. (1989): "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina" a *Estudis Baleàrics*, nº 4. *Nobles, hidalgos i senyors a Mallorca*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.
- MUNAR, G. (1979): *Història de Porreres*. T.-2. Gràfiques Miramar. Palma de Mallorca.
- MUNAR, G. i ROSSELLO VAQUER, R. (1977): *Història de Porreres*. T.-1. Gràfiques Miramar. Palma de Mallorca.
- MULET, J. (1967): "Algaida y su termino municipal" a *Boletín de la Cámara de comercio, industria y navegación de Palma de Mallorca*. nº 657. Pàg. 151-170.
- PORTELLA, J. (1982): "Notes sobre la qüestió del feudalisme a Mallorca" a *Estudis de prehistòria, d'història de Mayurqa i d'història de Mallorca dedicats, a Guillem Rosselló i Bordoy*. Mallorca. Pàg. 223-237.
- ROMERO GONZALEZ, J. (1989): "Señorío y propiedad en Mallorca en el tránsito de los siglos XVIII al XIX" a V.V.A.A.: *Estructuras agrarias y Reformismo Ilustrado en la España del siglo XVIII*. Madrid. Pàg. 349-381.
- SEGURA, A. i SUAU, J. (1984): "Estudi de demografia mallorquina: evolució de la població" a *Randa*, nº 16. Ed. Curial. Barcelona.
- VAQUER, O. (1987): *Una sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*. Mallorca.

Abstracts:

Aquest article intenta establir un tall sincrònic de la situació socio-econòmica d'un municipi del Pla, Porreres, a les acaballes dels Sis-cents, basant-se en el buidatge d'un registre fiscal, el Cadastre observant els drets i usos que afecten a la terra i als seus posseïdors.

Com a tota societat feudal, s'estableix una diferenciació entre el domini directe: predomini del reialenc amb algunes importants cavalleries; i útil: clara preponderància de mà major, però amb una disminució del seu pes des del segle anterior, produïda per l'adquisició de grans possessions per part de la noblesa, aprofitant l'endutament censalístic d'algunes famílies pageses.

This article intends to establish a synchronous cutting of the socioeconomic situation of Porreres, a municipality of the Plain, at the end of the XVI century, basing on the emptying of fiscal registration, in line with the Property Register on the observation of rights and usage affecting the land its owners.

As in all feudal societies, a differentiation is established between the direct dominion: predominance of royal patrimony with some important cavalries; and the useful one: obvious preponderance of the militarycivic state, yet with a decrease in weight from the previous century produced by the acquisition of large possessions on the part of the nobility, availing themselves of the debts contracted by some peasants' families owing to the annual ground rent.